

УДК 027.7:004

Тетяна Колесникова,
директор НТБ Дніпропетровського національного
університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

Електронні форми бібліотек ВНЗ як вищий рівень інформатизації бібліотечної діяльності в освіті

У статті розглянуті електронні форми бібліотек ВНЗ та визначені особливості їхнього функціонування на вищому рівні інформатизації бібліотечної діяльності в освіті. Проаналізовані та класифіковані інформаційні ресурси електронних форм бібліотек. Охарактеризовано новий вектор діяльності бібліотек ВНЗ щодо розвитку електронних наукових комунікацій — видавничу діяльність.

Ключові слова: електронна бібліотека, інституційний репозитарій, медіа-центр, бібліотека ВНЗ, соціальні комунікації, інформаційні ресурси, інформатизація бібліотек, видавнича діяльність бібліотек.

Бібліотеки вищої школи України, які є центрами інтегрованого інформаційного забезпечення навчального і наукового процесів, обміну інформацією, надання інформаційних послуг, зазнали за останні роки значних еволюційних трансформацій. Їхній вектор спрямований на перехід від традиційної парадигми обслуговування, заснованої на представленні документів на друкованих носіях, що вимагає від бібліотек вибору нових комунікаційних моделей, створення сучасної концепції діяльності з розвитку інформаційного науково-освітнього середовища, організації особистісно-орієнтованого підходу в обслуговуванні користувачів.

Електронні форми бібліотек вищів поєднують синхронічний та діасинхронічний види нелінійної комунікації. Синхронічна (горизонтальна) комунікація відбувається між сучасними викладачами, науковцями, студентами, співробітниками і є необхідною для вирішення поточних завдань, координації дій між учасниками комунікаційного процесу в теперішньому часі. Діасинхронічна (вертикальна) комунікація забезпечує передачу інформації від покоління до покоління, формуючи соціальну пам'ять. Роль інтеграційних каналів електронних форм бібліотек ВНЗ виконують веб-сайти, які об'єднують електронні ресурси документального спрямування (у формі електронних каталогів, баз даних, електронних бібліотек, інституційних репозитаріїв, тематичних цифрових архівів, електронних журналів) та сучасні електронні форми взаємодії (вебінари, форуми, дискусійні групи, телеконференції, кабінети користувача тощо).

У той же час, при проектуванні та впровадженні електронних форм бібліотек ВНЗ, активно застосовують інтегровані лінійні та нелінійні (інтерактивні, трансакційні) комунікації (телебачення, преса, радіо, Інтернет, бібліотеки, інтерв'ю, метод фокус-груп тощо), які об'єднують визначені їм види і конкретні повідомлення. Спираючись на положення теорії соціальних комунікацій, обґрунтоване А. Соколовим, про те, що бібліотека — це комунікаційний канал, який забезпечує рух документальної інформації (повідомлень) у часі та просторі [12], можна вважати, що в сучасних умовах електронними формами бібліотек (або моделями комунікаційної взаємодії) в системі комунікацій ВНЗ стають: електронна бібліотека (ЕБ), інституційний репозитарій, медіа-центр (медіатека).

Важливими джерелами у проведенні дослідження стосовно сучасних тенденцій та перспектив розвитку електронних форм бібліотек стали наукові напрацювання вітчизняних

та зарубіжних учених — А. Земскова, Г. Киричек, Л. Костенка, О. Кузьмінської, Б. Ленга, О. Луганського, І. Моргенштерна, О. Онищенко, Ч. Опенгейма, П. Орлова, Б. Розенблума, Н. Соколової, Р. Стюарта, Я. Хагерліда, Т. Шарон, Г. Шемаєвої, Я. Шрайберга, Т. Ярошенко. У їхніх працях розглядаються теоретичні та практичні питання створення і функціонування таких електронних форм бібліотек, як ЕБ у структурі гібридної бібліотеки вищого навчального закладу (або як окрема структура), інституційні репозитарії, медіатеки; провідною є теза, що саме електронні форми бібліотек інтегрують інформаційно-комунікаційні можливості сучасного інформаційного суспільства.

На сьогодні переважна більшість як вітчизняних, так й іноземних бібліотек вищів еволюціонують за технократично-гуманітарним напрямом, створюючи гібридні бібліотеки як засіб інтеграції традиційної бібліотеки з цифровою. Але вчені прогнозують, що бібліотеки, які забезпечують науку та освіту, в недалекому майбутньому будуть майже повністю електронними, і лише невелика частина їхніх фондів складатиметься з друкованих видань — довідників, монографій, альбомів тощо [16, 17].

Ч. Опенгейм та Д. Смітсон відзначають, що цифрова/електронна бібліотека (digital library) — це система інформаційних послуг, у межах якої всі інформаційні ресурси існують в електронній формі, придатній для оброблення на комп'ютері, а функції отримання, збереження, захисту, поновлення, доступу та перегляду інформації здійснюються шляхом застосування цифрових технологій. Послуги цифрової бібліотеки не обмежуються наданням інформації у текстовому форматі; її можна отримати також на аудіо-, візуальних та відеоресурсах [19]. Особливістю ЕБ університетів, за словами Б. Розенблума (Бібліотека Університету Канзасу, США) [11], є й нові види діяльності, зокрема, поширення результатів наукових досліджень, які проводяться у вишах.

Звернення до праць науковців та власний практичний досвід роботи в бібліотеці дають підставу стверджувати: наявність у будь-якому ВНЗ електронної бібліотеки як інтегрованого інформаційного середовища електронних ресурсів закладу освіти та комплексу програмно-технічних засобів, що забезпечують використання цих ресурсів, та ефективне управління ними, є обов'язковою умовою якісної підтримки освітнього-виховного процесу і наукових досліджень. Наприклад, у Росії згідно з наказом Рососвнагляду за № 1938, який затверджує критерії державної акредитації

ВНЗ, університети та академії зобов'язані забезпечувати освітній процес доступом до електронних бібліотечних систем.

О. Кузьмінська [8] та О. Бруй [1], розглядаючи проблеми організації інституційних репозитаріїв як складових електронних бібліотек сучасних вишів, підкреслюють, що вони наявні тільки в освітніх та наукових інституціях, які створюють цифрові архіви власної наукової продукції. Г. Шемаєва [15], А. Осін [10], Н. Соколова та В. Рябев [13] відзначають, що застосування у бібліотеках ВНЗ комп'ютерної та телекомунікаційної техніки і технологій — це лише початок їхньої трансформації, а подальший розвиток бібліотеки як динамічної системи передбачає її подальшу еволюцію в медіа-центри закладів освіти. Це стає особливо актуальним зараз, коли бібліотеки переходять на новий рівень інформатизації із використанням інформаційно-комунікаційної технології (ІКТ) на найвищому її рівні — медіатехнологій. Однак, недостатньо досліджене питання розгляду особливостей функціонування електронних форм бібліотек у вишах України та проведення аналітичних досліджень ландшафту їхніх освітньо-наукових документальних комунікацій.

Мета пропонованої статті полягає у розгляді результатів аналітичного дослідження ландшафту освітньо-наукових документальних комунікацій ВНЗ України та світу щодо вивчення електронних форм бібліотек, які запроваджені у вишах, та аналізі й класифікації інформаційних ресурсів ЕБ.

На сьогодні існує значна кількість дефініцій поняття "Електронна бібліотека". Вікіпедія (вільна енциклопедія) трактує його як упорядковану колекцію різноманітних електронних документів, які забезпечені засобами навігації та пошуку. ЕБ може бути веб-сайтом, де нагромаджуються різноманітні тексти (від літературних до комп'ютерних програм) та медіафайли, кожен з яких є самодостатнім і будь-коли може бути затребуваним читачами. Іноземні дослідники Г. Марчіоніні та Е. Фокс, розглядаючи електронну бібліотеку як інформаційну систему, що є досить складним комплексом (програми, апаратні, технологічні, організаційні та інші складові), вважають, що її робота здійснюється в складно організованому контексті, що задає чотири виміри: співтовариство, технологію, послуги і зміст [5]. Російські вчені А. Земсков та Я. Шрайберг підкреслюють численність дефініцій цього поняття: електронна бібліотека, цифрова бібліотека, віртуальна бібліотека, медіатека тощо [2]. Але всі вони мають одну основу — це керування колекцією інформації в цифровому форматі та супутні сервіси, які забезпечують пошук і доступність інформації в мережі.

Реалізація новітніх технологій, що становлять основу створення електронних бібліотек, надає широку можливість для управління великими обсягами даних та якісного їх опрацювання. Елементами ресурсу ЕБ можна вважати комунікаційні мережі, контент, інтерфейс навігації, системне адміністрування, службу електронного доставляння документів.

Університетське середовище є найоптимальнішим для використання існуючих і створення нових інформаційних ресурсів, подальшого розвитку інформаційних і комунікаційних технологій. Саме електронні бібліотеки на базі провідних вишів можуть стати базою формування в Україні нової інформаційної інфраструктури.

Інформаційні ресурси ЕБ закладів вищої освіти, як правило, складаються з декількох частин, з яких переважають навчальна і наукова. Основу першої частини становлять електронні підручники, навчальні посібники та навчально-методичні розробки, що спрямовані на опанування студентами навчального матеріалу. До другої частини ЕБ входять електронні книги, дисертації, автореферати дисертацій, електронні журнали й окремі наукові статті, копії звітів про науково-дослідні та проектно-конструкторські роботи, матеріали теле- і відео конференцій та інші джерела інформації, які забезпечують розширення можливостей для навчального процесу та проведення наукових досліджень.

Таким чином, структура ЕБ ВНЗ включає повнотекстові БД і електронні колекції підрозділів вишу, самостійні електронні видання, електронні каталоги, довідковий апарат на віддалені ресурси, а також різноманітні форми бібліотечного та інформаційного обслуговування: віртуальні довідки, електронне доставляння документів, навігатори і путівники по тематично-орієнтованих повнотекстових ресурсах і електронних бібліотеках України та зарубіжжя, методичні рекомендації для роботи з базами даних та віддаленими ресурсами, стрічки новин, виставки нових надходжень, пошуковий апарат з використанням різних порталів (Google, Yandex, Yahoo, Rambler, Ukr.net, META, OpenText тощо) та інші сервіси.

Найактуальнішими визнаються такі джерела поповнення електронних бібліотек вищої школи: оцифрування видань; інтеграція електронних видань, що вільно зберігаються в мережі Інтернет; придбання видань на носіях інформації (CD, DVD та інших); придбання комерційних баз даних; отримання електронних документів від авторів (правовласників).

Аналіз ландшафту освітньо-наукових документальних комунікацій ВНЗ доводить, що електронна бібліотека вищої школи, виступаючи інформаційно-комунікаційним засобом розповсюдження освітньо-наукової інформації в електронному середовищі, сприяє структурованій організації величезних масивів різноманітних навчальних та наукових видань і надає на основі використання ІКТ вільний або обмежений доступ (залежно від правових умов) до колекцій документів в електронній формі. Впровадження різних методів доступу йде паралельно з розвитком методів, які дають можливість користувачам засвоювати різні обсяги інформації. Тому, одним із першочергових завдань формування моделей електронних бібліотек вищих навчальних закладів, на наш погляд, є розроблення засобів ідентифікації і класифікації об'єктів ЕБ, інтерфейсу запитів до її ресурсів. Тобто, стрижнем для ЕБ як форми електронної комунікації має стати формування інтегрованої системи документів (повнотекстових та бібліографічних), інформації про них (навігатори, путівники), а також е-продуктів та послуг. Це сприятиме створенню нових можливостей для оперативного, повного та релевантного отримання інформації.

Бібліотеки вищої школи України, які, як правило, є ініціаторами у створенні ЕБ, проводять активні дослідження щодо їхнього формування та розвитку. Так, протягом 2007—2010 рр. науково-технічна бібліотека Національного технічного університету України "КПІ" (м. Київ) провела наукову роботу за темою "Створення типової електронної бібліотеки вищого навчального закладу". За цей час працівники бібліотеки видали десять назв друкованих праць, серед яких: чотири науково-практичних посібники, два збірники матеріалів науково-практичних конференцій, методичні розроблення. Дослідження, проведені в науковій бібліотеці Запорізького національного технічного університету, дали позитивний результат з питань задоволення потреб користувачів бібліотек ВНЗ у збільшенні обсягів доступу до електронної інформації [3]. У рамках науково-дослідної роботи "Інформатизація бібліотеки університету як чинник формування комунікаційних моделей діяльності", яка проводилась у Дніпропетровському національному університеті залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, були сформовані теоретико-методологічні засади вибору комунікаційних моделей діяльності бібліотеки вищого навчального закладу на завершальному етапі інформатизації [6, 7].

Б. Розенблум, досліджуючи досвід сучасних університетських бібліотек США, у роботі "Університетські бібліотеки та відкритий доступ: політики, сервіси та ресурси для розширення доступу до наукових досліджень" [11] відзначає появу нових функцій, притаманних ЕБ ВНЗ. Однією з таких функцій є відповідальність за розповсюдження результатів

наукових досліджень, які проводяться у вишах. Університет у Канзасі першим у США ухвалив політику відкритого доступу (Open Access) до результатів наукових досліджень. Бібліотечно-інформаційний персонал, безпосередньо працюючи з кафедрами та науковцями, створює упорядковані бази даних науковців та їхніх робіт. Розширюючи сервіси, працівники бібліотек надають рекомендації, комп'ютерну техніку та консультують університетську спільноту щодо умов розміщення наукових праць у відкритому доступі (формат файлів, метадані, питання авторського права тощо). Університетські бібліотеки США стають одними з видавців невеликих електронних журналів, в яких розміщуються праці окремих кафедр. Вони надають технічну платформу, послуги редактора, аналітика, системного адміністратора, залягують проблеми авторського права.

Але потрібно відзначити, що при проведенні аналітичного дослідження ландшафту освітньо-наукових документальних комунікацій провідних вишів світу нами не знайдено жодного факту започаткування та запровадження такого напрямку електронних наукових комунікацій бібліотеками вищих навчальних закладів України.

Швидкий розвиток World Wide Web і мультимедійних технологій є підґрунтям для організації інформаційних колекцій і вектором, який визначає напрями розвитку електронних бібліотек майбутнього. Водночас, ЕБ, що є перспективними формами складних розподілених інформаційних систем, можна розглядати як пілотні різновиди майбутніх розподілених сховищ знання (*knowledge warehouses*).

Так, запровадження у ВНЗ моделі "Бібліотека 2.0" [6, 7] характеризується зміною схеми комунікації. При традиційному обслуговуванні читачів інформація йде від бібліотекаря до користувача. Обслуговування користувачів моделі "Бібліотека 2.0" передбачає, що комунікація, взаємодія йдуть від одного користувача до іншого і від користувача до бібліотекаря. Дуже важливим є і рух потоків інформації не тільки від бібліотеки до користувачів, а й від бібліотеки до бібліотеки. Вчені прогнозують, що незабаром виникне нова модифікація моделі електронних бібліотек — "Бібліотека 3.0", що базуватиметься на технологіях Web 3.0. У діяльності цієї моделі ключовим компонентом буде машина, комп'ютер, штучний інтелект. При цьому комп'ютер виконуватиме частину функцій бібліотекаря, він володітиме часткою його інтелекту, який буде внесений у схему інформаційного обслуговування.

Один із видів електронних бібліотек (в усьому світі вони є тільки в освітніх та наукових інституціях), які створюють цифрові архіви власної наукової продукції — інституційні репозитарії. Їх створення у вишах України повністю відповідає тенденціям розвитку електронних бібліотек ВНЗ Європи, про що свідчать Рекомендації Асоціації Європейських Університетів (2008), Ольвійська хартія "Академічні свободи, університетська автономія та освіта" (2009), проект "Електронна бібліотека України: створення Центрів знань в університетах України" (2009) тощо.

Реалізацією ідей сучасних моделей бібліотек в умовах університету може бути проектування та створення інституційного репозитарію як складової сучасної бібліотеки, оскільки інституційний репозитарій — це мережний сервіс відкритого доступу для зберігання, систематизації та управління цифровими колекціями інтелектуальних продуктів однієї чи кількох університетських спільнот та поширення цифрових матеріалів, створених інституцією чи її співробітниками [8].

Аналіз ландшафту освітньо-наукових документальних комунікацій вишів свідчить, що інформаційні репозитарії є поєднанням двох частин: цифрової колекції інтелектуальних продуктів однієї чи декількох університетських спільнот; набору сервісів, які університет пропонує членам своїх спільнот для управління і розповсюдження цих цифрових матеріалів.

Наукові розвідки та практичний досвід роботи з інституційним репозитарієм Національного університету України "Кієво-Могилянська академія", який виступає новою моделлю університетського електронного наукового архіву, дали О. Бруй змогу виділити основні особливості інституційних репозитаріїв [1]: формуються як веб-орієнтовані бази даних, де розміщуються лише цифрові матеріали; розміщуються лише наукові матеріали; визначаються інституційно однією чи кількома організаціями, об'єднаними в консорціум (на противагу тематичним репозитаріям); мають кумулятивний та постійний характер (колекції записів призначені для зберігання і надання доступу на довготривалій основі); надають вільний і відкритий доступ до матеріалів (вимагають лише реєстрації) тощо.

А от українська дослідниця О. Кузьмінська, аналізуючи досвід роботи інституційного репозитарію Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ), виокремлює у його фонді не тільки е-ресурси наукового спрямування, а й колекції для організації навчального процесу. Це такі види ресурсів [8]: електронні видання (мультимедійні, програмні продукти тощо) навчально-методичного призначення, розроблені викладачами та співробітниками університету для організації навчального процесу в порядку виконання службового завдання (є власністю університету) або в ініціативному порядку (є власністю авторів); електронні аналоги (копії) друкованих видань, які видані викладачами та співробітниками університету згідно з планом видання університету і є його власністю; електронні колекції магістерських робіт студентів університету; електронні видання матеріалів конференцій НУБіП та публікації електронних журналів університету тощо.

Таким чином, особливістю інституційних репозитаріїв вишів України, на відміну від іноземних, є можливість поєднання наукових та навчальних електронних ресурсів, що є колекціями інтелектуальних продуктів спільнот закладу освіти.

Проведене нами в 2010 р. дослідження "Інтеграція бібліотек ВНЗ України: сучасний стан та перспективи розвитку" [4], аналіз джерельної бази дають підстави стверджувати, що найпоширенішим корпоративним проектом України у створенні інституційних репозитаріїв є проект "ELibUkr "Електронна бібліотека: Центри знань в університетах України", який об'єднує дев'ять провідних вишів України на основі програмного забезпечення з відкритим кодом DSpace (розроблені Массачусетського інституту технологій та Гюлет Пакард — <http://www.dspace.org>).

Поширеність платформи DSpace в усьому світі пояснюється тим, що вона дає змогу створювати контент репозитарію з матеріалів різних типів і форматів (текстових документів, звукових, фото- та відеоматеріалів, наборів дослідницьких даних, засобів візуалізації та симуляції, дистрибутивів ПЗ, навчальних об'єктів тощо). В Україні на цьому програмному забезпеченні працюють: Національний університет України "Кієво-Могилянська академія", Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут", Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, Львівський національний технічний університет "Львівська політехніка", Донецький національний технічний університет, Тернопільський національний технічний університет тощо.

Інше програмне забезпечення, яке використовується у вишах України при реалізації проектів з формування інституційних репозитаріїв — це ePrints (розроблені Університету Саутгемптона, Велика Британія — <http://www.eprints.org/>). Наприклад, ця платформа є базовою для інституційних репозитаріїв Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ) та Запорізького націо-

нального технічного університету. Програмне забезпечення ePrints базується на "традиційних" наукових дослідженнях, представлених у текстовій формі препринтів та постпринтів, і модель публікації наслідує традиційне друковане видання.

У зв'язку з цим знову необхідно відзначити виникнення нового вектора діяльності бібліотек ВНЗ щодо розвитку електронних наукових комунікацій — видавничу діяльність. Аналізуючи шведський досвід координації підтримки програм відкритого доступу (Open Access), дослідник Я. Хагерлід (м. Стокгольм) [14], звертає увагу на те, що підготовка і видання електронних документів у Швеції, розпочаті у 90-х рр. XX ст., відбувались, головним чином, з ініціативи університетських бібліотек. Зараз книгозбірні вищої школи держави є (разом з електронним видавництвом) видавцями університетських журналів відкритого доступу. Частина університетів об'єдналися у консорціум, члени якого використовували видавничу платформу DIVA (розроблення Університету Уппсали), інші — запровадили загальнодоступні варіанти такого програмного забезпечення, як ePrints та DSpace.

Отже, така електронна модель наукової комунікації, як інституційний репозитарій, сприяє розвитку освіти і науки в Україні та світі, а також спонукає українське інформаційне, наукове та освітнє товариство до активних дій та кооперації для вільного поширення (доступу) до наукових інформаційних ресурсів вишів.

Ще однією тенденцією у формуванні освітньо-наукового простору вишів є застосування мультимедійних технологій, які не тільки уможливають створення якісно нового навчального середовища, а й надають нові можливості для генерації, вилучення, підготовки і транспортування інформації та знань. Мультимедійні технології формують нове, мультимедійне сприйняття світу і нові комунікаційні відносини. Так, Маршалл Мак-Люен, всесвітньо відомий теоретик медіа, передбачив перехід людства до епохи електронних комунікацій і відзначив, що розвиток медійності сприяє поверненню до нелінійного мислення, нелінійного сприйняття світу, що є характерним для людини [9]. Зараз це вбачається, наприклад, в одному з критеріїв мультимедійності — заміні лінійного тексту нелінійним гіпертекстом і виникненню багатовимірних віртуальних просторів.

В умовах трансформації освіти саме медіатизація, яка забезпечує поєднання різних видів текстової, графічної, звукової, відеоінформації та різноманітність засобів їхнього створення, подання або вилучення, не тільки стає необхідним елементом традиційної освіти, а й є стрижнем віртуальної, дистанційної освіти. Це можна дослідити на прикладі функціонування електронної бібліотеки та інституційного репозитарію Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (ДНУЗТ), що ініційовані, організовані та постійно керуються науково-технічною бібліотекою. Використання мультимедіа як в ДНУЗТ, так і в інших вищих навчальних закладах, сприяє, за словами Г. Шемаєвої: транспортуванню навчальних та наукових матеріалів засобами електронної пошти, веб-технологій, електронного доставляння документів, служб передачі файлів тощо; організації доступу до мультимедійних видань засобами мережних технологій, Інтернету; проведенню семінарів, конференцій, спілкування в режимі реального часу тощо [15, с. 203].

Російський дослідник О. Осін відзначає поширення використання мультимедійних видань на засадах інтеграції навчальної, наукової та організаційної діяльності [10]: формування когнітивних структур професійних знань; моделювання робочого місця фахівця в освітньо-науковому медіа-просторі; створення багатовимірною науково-дослідницького середовища.

На нашу думку, стосовно бібліотеки ВНЗ, враховуючи притаманні їй виховні функції, функції культурологічного

центру, варто додати до пропонуваного О. Осіним векторів використання мультимедійних видань з формування культурологічного середовища.

З огляду на те, що електронна бібліотека має надавати послуги, які підтримують створення нових мультимедійних документів, і здійснювати процеси, що забезпечують їхню публікацію, а також стрімкість процесів нагромадження медіаресурсів, поступовий перехід до домінування у ВНЗ документальних потоків на е-носіях, виникає потреба у нових моделях діяльності бібліотек вищої школи. Ці обставини створюють можливість прийняття у вишах принципових рішень з організації нових комунікаційних моделей бібліотек, як тих, що мають слово "медіа" безпосередньо в назві моделі ("Бібліотека — інформаційний медіа-центр" або "Медіатека"), так і тих, які в назві моделі підкреслюють будь-який інший аспект діяльності ("Бібліотека — інформаційний інтелект-центр", "Бібліотека — центр інформаційної грамотності", "Бібліотека — інформаційний ресурсний центр", "Інфополіс", "Бібліотека 2.0") [6, 7].

Подальша реалізація Програми з інформатизації вишів України — "Створення Електронних університетів" призведе до появи в усіх ВНЗ нового організаційно-функціонального елементу, завданням якого стане керування процесами функціонування інформаційного середовища закладу освіти через координацію документообігу і документозбереження, створення електронного інформаційного ресурсу, організацію доступу до нього, формування умов інформаційного споживання, розвитку творчих здібностей та інформаційної культури користувачів. Ці функції можуть бути надані бібліотечно-інформаційному центру (БІЦ) вишу [5].

Ілюстрацією цього може стати схема еволюціонування бібліотечних систем, побудована на основі етапів їхнього розвитку [13, с. 59] з додаванням певних коректив, позначених на схемі знаком "*", за рахунок включення до неї двох рівнів (див. рис.). Варто відзначити, що вікно, розташоване в правому нижньому куті схеми і позначене "Мультимедійні та об'єктні технології" можна вважати точкою розгортання подальшого етапу інформатизації бібліотек — медіатизації.

Таким чином, впровадження різних форм ЕБ у вишах передбачає відповідну діяльність — від розроблення і представлення до широкої реклами та проведення аналітичних досліджень ландшафту освітньо-наукових документальних комунікацій, що постійно змінюється.

Особливістю ЕБ вищих навчальних закладів є виникнення нових функцій, однією з яких є відповідальність за поширення результатів наукових досліджень. Аналіз і класифікація інформаційних ресурсів ЕБ свідчать, що особливістю інституційних репозитаріїв ВНЗ України, на відміну від іноземних, є можливість поєднання як наукових, так і навчальних електронних ресурсів, що є колекціями інтелектуальних продуктів спільнот закладу освіти.

Новим вектором діяльності бібліотек світових вишів щодо розвитку електронних наукових комунікацій є видавнича діяльність. Бібліотеки стають співвидавцями університетських журналів відкритого доступу.

Формування електронних бібліотек, інституційних репозитаріїв, медіа-центрів (медіатек), котрі є електронними формами бібліотек вишів, започаткування нової електронної науково-видавничої бібліотеки — все це є основою успішного впровадження сучасних освітніх і наукових технологій і комунікацій у вищих навчальних закладах на вищому рівні інформатизації бібліотечної діяльності в освіті.

Утім, варто підкреслити, що на сьогодні більшості сучасних бібліотек ВНЗ України і академічних бібліотек світу не притаманне функціонування лише електронних форм. У них спостерігається суміщення різних моделей бібліотек, як електронних, заснованих на нелінійній комунікації (інтеракційній та інтеграційній), так і документальних лінійних комунікаційних моделей бібліотек.

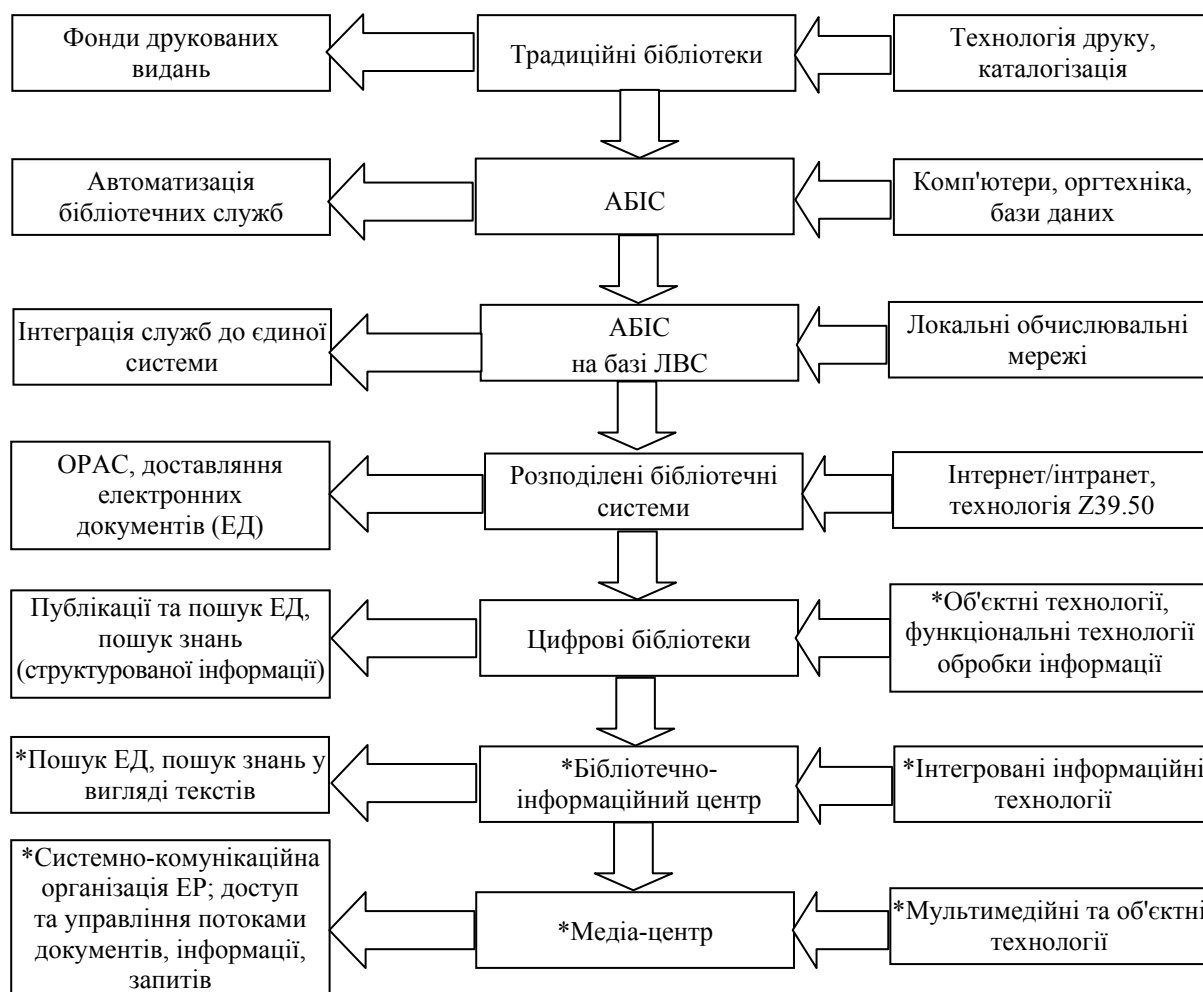

Рис. Етапи розвитку бібліотечних систем

Список використаної літератури

1. Бруй О. Інституційний репозитарій: перші кроки / О. Бруй. — Режим доступу: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/116/1/IR_Article_last.doc. — Назва з екрана.
2. Земсков А. И. Электронная информация и электронные ресурсы: публикации и документы, фонды и библиотеки / А. И. Земсков, Я. Л. Шрайберг. — М.: ФАИР, 2007. — 528 с.
3. Киричек Г. Г. Електронна бібліотека як об'єкт освітніх технологій / Г. Г. Киричек // Радіоелектроніка. Інформатика. Управління. — 2007. — № 2. — С. 122—127.
4. Колесникова Т. О. Інтеграція бібліотек ВНЗ України: сучасний стан та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження) / Т. О. Колесникова // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — Вип. 28. — К., 2010. — С. 209—217.
5. Колесникова Т. О. Інформатизація як умова системних змін в бібліотеках ВНЗ / Т. О. Колесникова // Вісник Харківської державної академії культури: зб. наук. пр. — Вип. 26. — Х., 2009. — С. 165—173.
6. Колесникова Т. О. Сучасна бібліотека ВНЗ: моделі розвитку в умовах інформатизації / Т. О. Колесникова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2009. — № 4. — С. 57—63.
7. Колесникова Т. О. Університетська бібліотека на сучасному етапі розвитку соціальних комунікацій / Т. О. Колесникова // Бібліотека ВНЗ на новому етапі розвитку соціальних комунікацій: монографія / за ред. В. О. Ільганаєвої, Т. О. Колесникової. — Дніпропетровськ, 2010. — С. 47—59.
8. Кузьмінська О. Г. Інституційний репозитарій як складова електронної бібліотеки сучасного ВНЗ / О. Г. Кузьмінська. — Режим доступу: <http://www.ukrdeti.com/firstforum/m19.html>. — Назва з екрана.
9. Мак-Люэн М. Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры / Маршалл Мак-Люэн. — К.: Ника-Центр: Эльга: Изд. дом Д. Бураго, 2003. — 432 с. — (Сдвиг парадигмы; вып. 1).
10. Осин А. В. Мультимедиа в образовании: контекст информатизации / А. В. Осин. — М.: Сервис, 2004. — 319 с.
11. Розенблум Б. Університетські бібліотеки та відкритий доступ: політики, сервіси та ресурси для розширення доступу до наукових досліджень / Б. Розенблум // Бібліотеки вищих навчальних закладів України на шляху до світового інформаційного простору: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 26—28 трав. 2010 р., Харків / ХНУ ім. В. Н. Каразіна. — Режим доступу: <http://www-library.univer.kharkov.ua/ukr/2010program.htm>. — Назва з екрана.
12. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации: учеб. пособие / А. В. Соколов. — СПб.: Михайлов В. А., 2002. — 461 с.
13. Соколова Н. Цифровые библиотеки наших университетов: планы и реалии / Н. Соколова, В. Ряев // Библиотека. — 1999. — № 5. — С. 59—62.
14. Хагерлид Я. Программа "Open Access.se" — шведский опыт координации поддержки программ Открытого доступа / Ян Хагерлид // Научные и технические библиотеки. — 2009. — № 8. — С. 24—32.
15. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій: монографія / Г. В. Шемаєва; Харківська державна академія культури. — Х.: ХДАК, 2008. — 289 с.
16. Шрайберг Я. Л. "Американская мечта" в библиотечном формате / Я. Л. Шрайберг // Университетская книга. — 2010. — № 5. — С. 22—27.

17. Castelli D. Digital libraries of the future — and the role of libraries / Donatella Castelli // The proceedings of the 8th International Bielefeld Conference. — Bielefeld, 2006. — Vol. 24. — N. 4. — P. 496—503.
18. Marchionini G. Progress toward digital libraries: augmentation through integration / G. Marchionini, E. Fox // Guest editors introduction to Special Issue: Progress Toward Digital Libraries, Information Processing & Management. — 1999. — Vol. 35. — N. 3. — P. 219—225.
19. Oppenheim C. What is the hybrid library? / Charles Oppenheim, Daniel Smithson // Journal of Information Science. — 1999. — N. 2. — P. 97—112.

В статье рассмотрены электронные формы библиотек вузов и определены особенности их функционирования на высшем уровне информатизации библиотечной деятель-

ности в образовании. Проанализированы и классифицированы информационные ресурсы электронных форм библиотек. Определен новый вектор деятельности библиотек вузов в направлении развития электронных научных коммуникаций — издательская деятельность.

The paper is devoted to the electronic forms of libraries of education institutions and the features of functioning thereof at the highest level of informatization of library activities in education is determined. The information resources of the electronic forms of libraries are analyzed and classified. The new vector of activities of libraries of education institutions in the direction of development of electronic scientific communication — publishing is determined.

Надійшла в редакцію 6 грудня 2010 року